

PROKOPP Mária

Gizella királynénk ábrázolása a barokk korban, a 17–18. században

A tanulmány témája egyfelől a magyar reneszánsz és a barokk korszak váltásának bonyolult kérdése a sajátos történelmi-földrajzi helyzetben lévő Magyar Királyságban, ahol a hódoltsági területek kiszakadtak a katolikus egyházművészet áramából. Ennek pontos értelmezéséhez elengedhetetlen az Esztergomi Érsekséghez tartozó, Pozsonytól Szepesváráig terjedő terület 17. századi építészeti emlékeinek számbavétele. A Pázmány Péter által alapított nagyszombati egyetem templomában a magyar szentek együttesében Gizella királyné kanonizáció hiányában nem kaphatott helyet, azonban ábrázolását Kisárva falu (mai Lengyelország Orawka) templomában a magyar történelem 52 dicső alakja között találjuk. E valaha vámállomás-ként működő helység templomában a képek sokban őrzik a reneszánsz formahagyományt az 1630-as években is.

*

A barokk művészet hazánkban a 17. században jelent meg, de csak az akkori „Királyi Magyarországon”, vagyis az 1541-ben, Buda főváros mohamedán uralom alá kerülése révén három részre szakadt Magyar Királyság Habsburg uralom alá került északi részén, amely jelenleg Szlovákia része.

E terület nagy része, Pozsonytól Szepesvárával bezáróan a Szent István király által alapított Esztergomi érsekség területe volt, ezért az érsekség 1543-ban, a mohamedán hódítók elől Esztergomból Nagyszombatba menekült.

Itt épült a magyar barokk művészet első európai jelentőségű épülete, amely a Pázmány Péter esztergomi érsek (1616–1637) által 1635-ben alapított magyar egyetem temploma volt. Esterházy Miklós (1583–1645) nádor építtette 1629 és 1637 között. A terveit a Giovanni Battista Carlone köréből származó Antonio és Giovanni Pietro Spazzo készítette. 1639 és 1650 között az oldalkápolnák pompás stukkói készültek el. A főhajót többnyire a 18. században ékesítették az olasz P. A. Conti stukkói és a bécsi E. J. Gruber festményei. A mennyezet stukkóképei a templom védőszentjének, Keresztelő Szent Jánosnak a történetét mutatják be.

A templom hatalmas főoltára 1637 és 1640 között készült. A csavart oszlopokkal, erőteljesen tagolt párkányokkal három, illetve vízszintes irányban négy részre osztott, szobrokkal és festményekkel díszített oltárépítmény zárt építészeti egységet, oltárfalat alkot a templomban. Az alsó sorban az Ószövetség kiemelkedő alakjainak szobrai láthatók. A következő sorban Szent Péter, Szent Ágoston, Szent

Ambrus és Szent Pál szobra kapott helyet, középen, a festményen Krisztus megkeresztelkedésének jelenete látható. A harmadik sorban a jezsuita szentek mellett Keresztelő Szent János születését ábrázoló festmény áll. Felettük a négy evangélista, végül legfelül magyar szentek, Szent László, Szent István, Szent Erzsébet és Szent Imre néz le a hívekre.

Gizella királyné ábrázolása itt nem jelent meg, mivel szentté avatása mindmáig nem történt meg, és a boldoggá avatása – amely a helyi tiszteletet engedélyezi – is csak 1911-ben történt. A tisztelete azonban a katolikus egyházban töretlen volt, erre utal Kisárva (Árva vármegye északi része) – amely az 1920. évi trianoni békediktátum óta Orawka (Orávka) néven Lengyelország része – díszes fatemploma, amelyet a kutatásaim alapján a protestáns Thurzók birtokán a Nagyszombatban tartózkodó esztergomi érsek, Lippay György megbízásából, 1648–1651 között építtetett Scsehovics János (†1659), az Árva vármegyei katolikusok főesperese, a tudós teológus és festőművész a vidék katolikusai számára. (1. kép) Ő festette ki a templomot jeles művészekkel, akik minden bizonnyal a Thurzók udvari megbízásait is teljesítették a közeli Árva várában. (2. kép)

1. kép: Oravka (Kisárva) fatemploma kívülről (Orawka, PL, fotó: Prokopp Mária)

A fatemplomba belépve csodálatos művészi gazdagság tárul elénk! Először a pompás, faragott díszítésű, aranyozott fő- és mellékoltárok, valamint a szószék és a szentélyelválasztó gerendán álló Kálvária-csoport művészi szobrászati és festészeti együttesei ragadják meg a figyelmünket, majd a szentélyben és a hajó északi falán nagy méretű, négyzetes mezőkbe foglalt, 14 remekművű képből álló ciklusra figyelünk fel, mely a templom védőszentjének, Keresztelő Szent Jánosnak az életét jeleníti meg. A bátor hitvalló és aszkéta életű férfiú Jézusnak, a Megváltónak volt tüzes lelkű előfutára, aki az életét áldozta Isten parancsának hirdetéséért, az erkölcs védelmében.

2. kép: Az orvaskai fatemplom belső tere a Szentéjjel (Fotó: Mudrák Attila)

A templomban körös-körül 52 háromnegyed-alakos képmás, a magyar szentek ábrázolásai kaptak helyet. A magyar történelem dicső nagyjait, vagyis a példaképként szolgáló szentéletű magyarokat – királyokat és családtagjaikat, valamint a keresztény hitükért az életüket is feláldozó hőseinket (egyháziakat és világiakat, férfiakat és nőket) – jelenítik meg, rövid szöveg kíséretével. Köztük látjuk Gizella királynénkat is. (3. kép)

3. kép: Boldog Gizella ábrázolása az orvaskai fatemplom falán (Fotó: Mudrák Attila)

A templom egységes ikonográfiai programjában világosan hirdetik, hogy az ember életének két egymástól elválaszthatatlan feladata Isten és a Haza szolgálata. A képmások jeles, expresszív erejű művészi alkotások. A jellemábrázolás gazdag tárháza ez a portrégaléria. (4–5. kép)

4. kép (balra): Szent István király fölajánlja országát, koronáját Szűz Máriának az oravkai fatemplom falán
(Fotó: Mudrák Attila)

5. kép (jobbra): Szent Imre ábrázolása az oravkai fatemplom falán (Fotó: Mudrák Attila)

Egyenes vonalú, négyzetes mezőkben jelennek meg, reneszánsz ornamentikával keretezve, jelezve a templomdekoráció egészének késő reneszánsz jellegét. A reneszánsz világot idézi a templom gazdag virágmintás díszítő festése a mennyezetben, a templom bútortáján, a szentély stallumain és a hajó padjain is. A fehér alapon, egyenlő ritmusban megjelenő, vidám derűt sugárzó dekoráció beragyogja az egész belső teret. Ez a motívumkincs szervesen kapcsolódik a kortárs kelet-magyarországi és erdélyi emlékeinkhez (sárosspataki vár: Lorántffy loggia 1646–1647, csarodai református templom: 1642, szentsimoni római katolikus templom: 1650 stb.). S nem utolsósorban a képek felirataival, főképpen a leghangsúlyosabb, a templom védőszentjének életét bemutató jeleneteken lévő antikvabetűs feliratok is a reneszánsz örökséget jelzik. Vagyis hazánkban a 17. században, a török hódoltság idején, a meg nem szállt területeken is, igen lassan terjed a barokk művészet misztikus formanyelve. Inkább őrzi a Mátyás király nevével jelzett reneszánsz világ reálisabb előadómódját.

Kisárva 1650 körül készült Gizella-ábrázolásán tanúi vagyunk a hazai barokk festészet egyik első jelentkezésének, ami nem annyira az alak ábrázolásában, mint inkább csak a háttér sötét, viharfelhős fényárnyék ábrázolásában tűnik fel. Gizella királyné nyugodt, fenséges alakja alapvetően a reneszánsz nyugalalmát sugározza, de a szemében már jelentkezik az aggodalom, amely főképpen István király halála után töltötte el a lelkét. A királyné színes öltözete a négyzetes nyakkivágással ugyancsak a reneszánsz világ öröksége, éppen úgy, mint a felirat antikva betűi, de a fekete özvegyi fátyol s a kezében tartott nagy, hosszú szárú kereszt, amely a királyné tragikus helyzetét jelzi, már a barokk szellemiség sajátja. A képen Imre fia kisebb alakban való megjelenítése, a liliummal történő ábrázolása inkább attribútum jellegű, amely az anyaságra utal. Ez a megoldás is már a barokk felfogás felé mutat.

A nagyszombati egyetemi templom kora barokk homlokzatához hasonlóan, tehát a 17. századi képzőművészetünkben is sokáig tovább él a reneszánsz örökség, amely a népművészetet még a 18. században is jellemzi.

A hazai barokk művészet fénykora a törökök kiűzése után a 18. század, amikor az egész Kárpát-medencében hatalmas lendülettel és igen magas művészi színvonalon megindul a városok újjáépítése, s képzőművészeti ékesítése. Ezek között is találkozunk Gizella-ábrázolásokkal, mint az alább említett püspöki székhelyeken, de külföldön is megfestették István király és Gizella eljegyzését, mint például a bajorországi scheyerni bencés kolostorban (6.kép).

6. kép: István király és Gizella eljegyzése a scheyerni bencés apátsági templomban
(Fotó: Mudrák Attila)

A 18. században a legtöbb püspöki székesegyház is újjáépül, amelyek mennyezetfreskóján előszere-
tettel kapnak helyet a mennyei országában Isten örök boldogságát élvező magyar szentek, így István
király oldalán Gizella királyné is megjelenik. Idézzük csak a Duna-menti Vác késő barokk székesegyhá-
zát, ahol Ausztria jeles barokk festőművésze, Franz Anton Maulbertsch festette a magyar szentek
mennyei apoteózisát 1770–1771-ben. Itt éppen úgy, mint az egri Líceum, ma egyetem, kápolnameny-
nyezetén néhány évvel később Esterházy Károly püspök megbízásából. (7-8. kép)

7. kép: Egeri líceum (ma: egyetem) kápolnájának mennyezeti freskóján Boldog Gizella királyné,
F. A. Maulbertsch festménye (Fotó: Thaler Tamás)

8. kép: Egeri líceum (ma: egyetem) kápolnájának mennyezeti freskóján a magyar szentek, közöttük Szent
István és Boldog Gizella (részlet), F. A. Maulbertsch festménye
(Fotó: Thaler Tamás, részlet)